

POELENAANLEG IN LIMBURG 1980 - 1990

L. HEJKERS, NMF, Postbus 965, Roermond

In de provincie Limburg komen nu nog alle 15 amfibieënsoorten voor die we in Nederland kunnen aantreffen. Limburg is hierdoor van groot belang als leefgebied van deze dieren.

Door de sterke verslechtering van het leefmilieu in de afgelopen decennia is een groot aantal amfibieënpopulaties drastisch afgenomen.

Door intensivering van het agrarische grondgebruik, schaalvergroting binnen de landbouw, gebruik van landbouwgif, overbemesting, ontwatering en ontsluiting van landelijke gebieden is het land- en waterbiotoop van de amfibieën enorm aangetast. Ook Limburg is niet aan deze bedreigingen voor de herpetofauna ontkomen. Van een aantal soorten is de toestand zo kritiek dat deze dreigen uit te sterven als er op korte termijn geen maatregelen worden getroffen. Een voorbeeld hiervan is de Boomkikker. Figuur 1 geeft het verloop van de verspreiding van de Boomkikker in Limburg weer gedurende de periode 1900 - 1980.

De achteruitgang van de Limburgse amfibieën is terug te voeren tot drie hoofdoorzaken, namelijk verslechtering van voortplantingsbiotoop, van landbiotoop en van migratiemogelijkheden. Al snel werd duidelijk dat er op korte termijn met relatief geringe inspanning

vooral iets aan de voortplantingsbiotopen gedaan kon worden.

Om de achteruitgang te stoppen werd in 1982 de Overleggroep Poelenbeheer samengesteld, bestaande uit vertegenwoordigers van het Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij en diverse natuurbeschermingsinstanties en wetenschappelijke onderzoeksinstituten, met als eerste daad het uitbrengen van een uitgewerkt actieplan voor Zuid-Limburg.

Een voor Limburg belangrijke voortplantingsbiotoop vormen veedrinkpoelen. Deze poelen worden vaak gedempt, ontwaterd of geheel drooggelegd. Een onderzoek naar de achteruitgang in Zuid-Limburg heeft dit uitgewezen. Het actieplan tot behoud en herstel van de Zuidlimburgse amfibieën voorziet in de aanleg van 557 poelen waarvan er tot en met 1989 circa 350 aangelegd en hersteld zijn. Het succes van de nieuwe poelen is aangetoond

door het feit dat reeds na één jaar 30% bevolkt is door één of meerdere soorten.

In navolging van Zuid-Limburg is in 1984 besloten een gelijke actie te ondernemen in Midden-Limburg en in 1989 in Noord-Limburg. De Overleggroep Poelenbeheer heeft als doel behoud en herstel van de Limburgse amfibieënpopulaties te bevorderen. Het voorzitterschap en secretariaat wordt verzorgd door het Consulentenschap Natuur, Milieu en Faunabeheer. Tijdens de verslagperiode zijn 31 bijeenkomsten van de overleggroep gehouden. In figuur 2 is de ligging van de actieplan-gebieden aangegeven. De actieplan-gebieden zijn gelegen in die delen van Limburg waar de potenties voor herstel van de amfibieënpopulaties het grootst zijn.

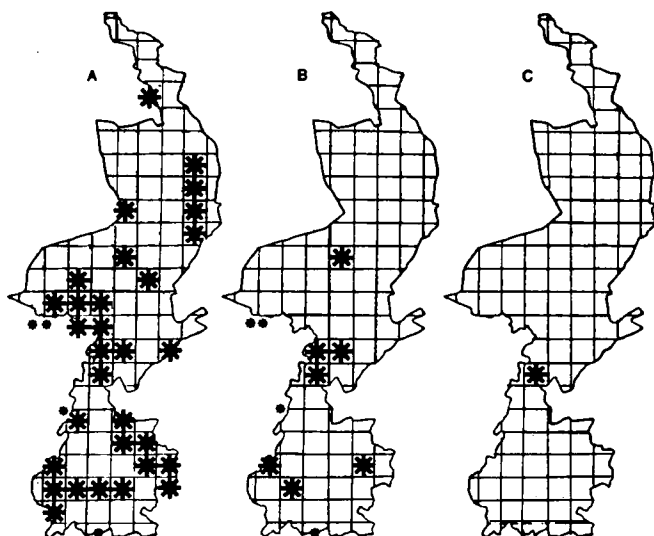
Poelenaanleg en herstel vormen een belangrijk onderdeel van dit driespoorbeleid. Dat bestaat uit handhaving en verbetering van voortplantingsmogelijkheden, landbiotopen en migratiemogelijkheden. Door toepassing van de Natuurbeschermingswet, aankoop van natuurgebieden, uitvoeren Rijksregelingen Onderhoud Landschapselementen en het behartigen van de natuurbelangen binnen landinrichtingsprojecten, streeft NMF naar handhaving en verbetering van migratiemogelijkheden en landbiotopen van de amfibieën. Naast beleidsbehartiging houdt het consulentenschap zich tevens bezig met de uitvoering van de actieplannen.

HET AKTIEPLANPROGRAMMA

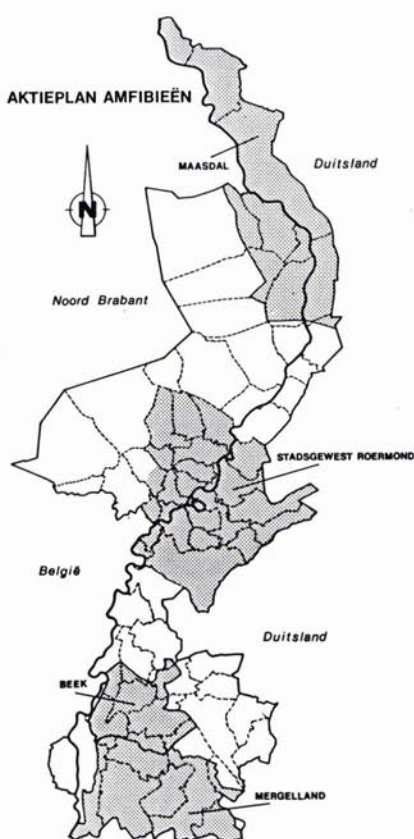
Zuid-Limburg (Beek, Mergelland)

In 1982 is het actieplan tot behoud en herstel van de Zuidlimburgse amfibieën, met als doel aanleg en herstel van 557 poelen, uitgebracht. Als werkgebied is het Nationale Landschap Mergelland aangewezen. Volgens een prioriteitsvolgorde is gestreeft naar aanleg van 50-55 poelen per jaar. Deze planning is gebaseerd op een inventarisatie van de gewenste poeluitbreiding.

In 1989 is het actieplan voor herstel en aanleg van voortplantingsbiotopen voor amfibieën in het uitzonderingsgebied Beek en Centraal Plateau uitge-

Figuur 1. De verspreiding van de Boomkikker in Limburg. A - Alle uurhokken waarin vanaf 1900 Boomkikkers zijn aangetroffen; B - Het voorkomen van de soort na 1960; C - De verspreiding na 1980. Met een kleinere ster zijn enkele hokken op Belgisch grondgebied ingetekend (naar BROEN en VERGOOSSEN, 1983).

Figuur 2. Ligging van de actieplangebieden.

bracht, waarin is voorzien in de aanleg van 247 poelen. Binnen het gebied zijn 14 kerngebieden aangewezen waarin nog goede voortplantingsbiotopen gelegen zijn of gebieden met hoge potenties.

Midden-Limburg (Stadsgewest Roermond)

In maart 1985 is door de Overleggroep Poelenbeheer een actieplan tot behoud en herstel van de in het Stadsgewest Roermond voorkomende amfibieën gepresenteerd. Dit plan stelt de aanleg voor van 1044 poelen op tienjarige basis, gecombineerd met de veiligstelling van reeds bestaande voortplantingswateren.

Tijdens de uitvoering van het plan bleek behoefte te bestaan aan gedetailleerde informatie over de huidige toestand van de poelen. In 1987 is door NMF een inventarisatie hiernaar uitgevoerd.

Bij het onderzoek zijn 333 poelen bestudeerd. Hieruit bleek dat ruim 50% enigszins tot zeer ernstig bedreigd is.

Noord-Limburg (Maasdal)

Het actieplan amfibieën Maasdal Noord-Limburg is in 1989 uitgekomen. Dit plan is opgesteld om de aanwezige amfibieënpopulaties te behouden, te herstellen en te ontwikkelen, mede door de aanleg en herstel van 821 poelen. Uit inventarisaties, verricht in 1985 tot en met 1988, blijkt dat in dit gebied het aantal geschikte voortplantingsbiotopen voor amfibieën is teruggelopen van 278 naar slechts 70. De poelen worden aangelegd in 25 kerngebieden die onderling verbonden worden. Voor de uitvoering van de maatregelen is structureel over de planperiode van 10 jaar, ongeveer 1,4 miljoen gulden nodig.

UITVOERING EN FINANCIERING

De actieplannen richten zich vooral op het verbeteren van de voortplantingsmogelijkheden. Buiten de actiegebieden zijn ook poelen aangelegd of hersteld. Het gaat hierbij hoofdzakelijk om

uitvoering in terreinen van Staatsbosbeheer, Limburg Landschap en Natuurmonumenten.

De financiering door NMF van de aan te leggen poelen is afhankelijk van de lokatie.

NMF financiert vooral in de gebieden waar de Rijksregeling Onderhoud en Aanleg Landschapselementen van toepassing is. Dit zijn het Uitzonderingsgebied Beek en Mergelland in Zuid-Limburg en het Maasheggengebied in Noord-Limburg.

Bovendien in natuurgebieden, wanneer dit niet in het kader van regulier beheer kan plaatsvinden.

In een aantal relatienotagegebieden in Noord- en Midden-Limburg kan het onderhoud en herstel worden vergoed.

RESULTATEN

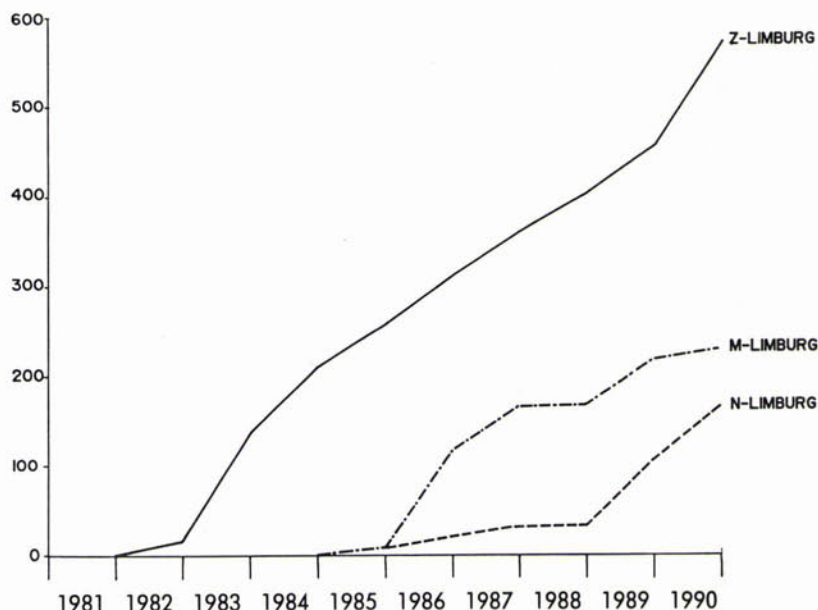
Realisering plannen

De uitgangspunten voor het aanleggen en herstellen van poelen zijn:

- versterken van bestaande versprei-

Overzicht aanleg en herstel poelen in Limburg 1980 - 1990

Aantal poelen

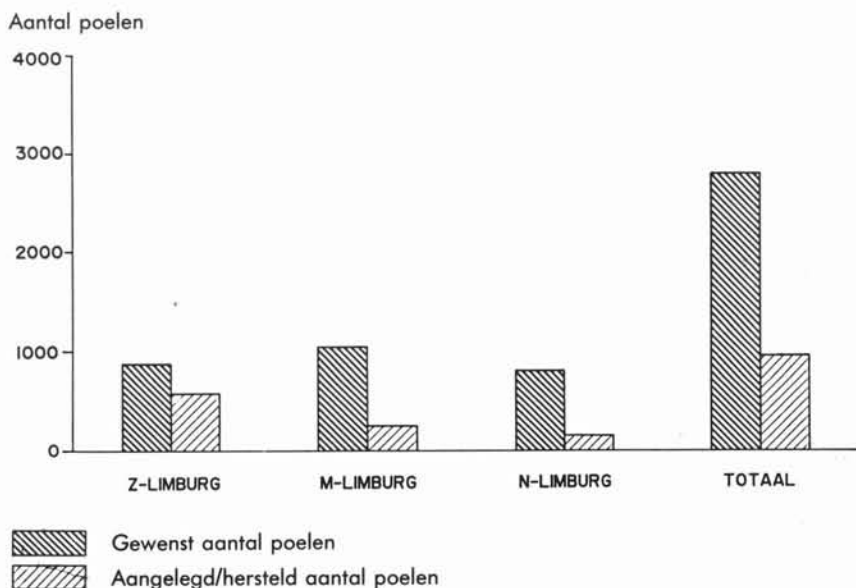

Gebied

Z-Limburg	—	17	125	74	42	59	45	41	54	118
M-Limburg	—	—	—	3	3	117	43	—	58	15
N-Limburg	—	—	—	—	8	15	10	—	75	56
Totaal	—	17	125	77	53	191	98	41	187	189
Cumulatief	—	17	142	219	272	463	561	602	789	978

Figuur 3. Het aantal aangelegde en herstelde poelen, 1980 - 1990.

Poelen actieplannen Limburg stand van zaken 1990

Figuur 4. Stand van zaken actieplannen Limburg, 1990

dingskernen;

- voorrang verlenen aan aanleg van voortplantingsbiotopen van bedreigde soorten;
- verbinden geïsoleerde populaties.

In het onderstaande overzicht (figuur 3) is het aantal aangelegde en herstelde poelen, periode 1980 - 1990, weer gegeven.

In de periode 1980 - 1990 zijn in totaal 978 poelen door diverse instanties aangelegd. De verdeling is als volgt:

- Ministerie van LNV/NMF 65%
- Staatsbosbeheer 5%
- IKL 20%
- Natuurmonumenten/Limb. Landschap 5%
- Herpetologische Studiegroep/IVN 2%
- Gemeenten en overige 3%

Het Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij heeft middels de Directie Natuur, Milieu en Faunabeheer in 10 jaar tijd voor ruim 2,1 miljoen gulden de aanleg en het herstel van poelen gefinancierd. Zoals uit het onderstaande schema (figuur 4) blijkt, is voor realisering van het actieplan-programma minstens het dubbele bedrag nodig. In de toekomst zal daarbij vooral in Noord- en Midden-Limburg geïnvesteerd worden.

Effecten op amfibieën

In de periode 1980 - 1984 is door leden van de Herpetologische Studie-

groep en NMF in het zuidwesten van Zuid-Limburg een onderzoek verricht naar amfibieën in herstelde en aangelegde poelen. In 9 van de 27 onderzochte poelen zijn amfibieën (30%) waargenomen (BLEZER en LENDERS, 1986). Van de 68 nieuw aangelegde poelen zijn er 19 (28%) aangetroffen met amfibieën. In de periode was, als gevolg van de droogte, in 13 poelen onvoldoende water aanwezig.

In 1985 zijn 86 poelen in het gebied Nationaal Landschap Mergelland door de Katholieke Universiteit Nijmegen in opdracht van het Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij bemonsterd.

In 95% van de oude poelen werden één of meer soorten amfibieën aangetroffen. Voor herstelde poelen was dit 100% en voor nieuwe poelen was dit 90% (LAAN en VERBOOM, 1988).

Door leden van de Herpetologische Studiegroep is in de periode 1978 - 1983, in samenwerking met het Staatsbosbeheer, uitgebreid onderzoek verricht naar de boomkikkerpopulatie in het natuurgebied "De Doort", Midden-Limburg (BROEN en VERGOOSSEN, 1983). Per seizoen werd een populatie-omvang van ongeveer 30 roepende mannetjes vastgesteld. Het door Staatsbosbeheer in samenwerking met de Herpetologische Studiegroep gevoerde beheer en herstel van oude kleigaten en aanleg van nieuwe poelen leidde tot herstel van de boom-

kikkerpopulatie. In 1989 is een inventarisatie uitgevoerd waarbij een populatie-omvang van ± 200 dieren is vastgesteld. Hiermee is de Boomkikker uit de kritieke fase van "met uitsterven bedreigd" gekomen.

TOEKOMST

Momenteel bestaan er vier actieplannen voor amfibieën in Limburg. Voor een deel zijn deze plannen al uitgevoerd, zoals blijkt uit de voorafgaande overzichten. Tot op heden is vooral door NMF, terreinbeherende instanties, Herpetologische Studiegroep en het IKL een bijdrage aan de realisering van deze actieplannen geleverd. Het gaat hier om het selecteren van de locaties, bestekken opstellen, het werk uitvoeren c.q. begeleiden en de financiering.

De volgende financieringsmogelijkheden zijn aanwezig:

- RAL/ROL (Zuid-Limburg, Maasheggengebied;
- natuurontwikkeling Natuurbeleidplan (NBP);
- soortenbeschermingsplannen;
- Provincie, subsidieregeling natuurbeheer en -ontwikkeling;
- overige, incidentele financieringsbronnen.

Gesteld kan worden dat tot op heden, door een alerte en actieve opstelling van de leden van de Overleggroep Poelenbeheer, veel poelen zijn aangelegd en hersteld.

Voor zover het aandeel van NMF betreft, wordt opgemerkt dat dit boven op het normale takenpakket van het consulentenschap kwam en nog steeds komt en derhalve vaak een piekbelasting voor de betrokken medewerkers tot gevolg heeft. Ter illustratie, de voorbereiding en begeleiding van een bestek voor aanleg en herstel van 60 poelen in Noord-Limburg heeft ongeveer 70 werkdagen vereist.

Gezien de huidige ontwikkelingen met betrekking tot reorganisatie en herstructurering op taken, waaronder scheiding van beleid en uitvoering, binnen de rijksoverheid zal de betrokkenheid van NMF bij de uitvoering van de actieplannen veranderen.

Dit laat onverlet dat naar ieders oordeel de uitvoering van de actieplannen in het huidige tempo moet worden voortgezet.

Terreinbeherende instanties stellen daarom zelf bestekken op. De financiering vindt in principe plaats uit eigen

middelen.

De aanleg en herstel van poelen in de RAL/ROL-gebieden wordt voorts nog door NMF uitgevoerd.

De aanleg buiten de RAL/ROL-gebieden vindt plaats door het IKL. Hierbij wordt samengewerkt met de Herpetologische Studiegroep, IVN, Milieugroepen en Wildbeheereenheden. Aanleg van dergelijke poelen dient bij voorkeur binnen de ecologische hoofdstructuur zoals aangegeven in het NBP te geschieden.

Binnen landinrichtingsprojecten bekijkt NMF planmatig, hoe aanleg en herstel van poelen kan plaatsvinden. Dit zal in het kader van natuurtechniek plaatsvinden. Van belang is een structurele financiering van de actieplannen. Dit kan gebeuren op basis van natuurontwikkeling en soortenbescherming. Bui-

ten de actieplangebieden bevindt zich echter ook een aantal herpetologisch waardevolle gebieden. Het verdient aanbeveling dat hiervoor ook actieplannen worden opgesteld. Uitvoering van bestaande plannen heeft echter voorrang. De prioriteit van de directie NMF bij financiering ligt in deze gebieden bij de ecologische hoofdstructuur en de aandachtsoorten uit het NBP.

Om het areaal voortplantingsbiotopen in stand te houden is structureel onderhoud nodig. Binnen de ROL/RAL-gebieden wordt dit middels onderhoudsovereenkomsten geregeld. De terreinbeheerende instanties onderhouden de poelen op hun terreinen in het kader van normaal beheer. Regulier onderhoud buiten ROL/RAL-gebieden op particuliere gronden wordt in principe door het IKL uitgevoerd. Onderzoek

naar effecten op amfibieënpopulaties door aanleg en onderhoud van poelen is noodzakelijk. Deze kennis is nodig voor verdere planontwikkeling en uitvoering van amfibievoortplantingsbiotopen in de toekomst.

LITERATUUR

BLEZER, F. & A. LENDERS, 1986. Eerste resultaten van het Actieplan tot behoud van de Zuidlimburgse amfibieën. *Natuurhistorisch Maandblad* 75 (5) : 96-99.

BROEN, A. & W. VERGOOSSEN, 1983. Zes seizoenen onderzoek en beheer van een Boomkikkerpopulatie in Midden-Limburg (1978-1983). *Natuurhistorisch Maandblad* 72 (10/11) : 195-202.

LAAN, R. & B. VERBOOM, 1988. Nieuwe poelen voor amfibieën in Zuid-Limburg. *Natuurhistorisch Maandblad* 77 (2) : 34-38.

HERPETOFAUNA EN BELEID

A.J.W. LENDERS, Groenstraat 106, Melick

Bij de relatie tussen herpetofauna en beleid kan men twee ingangen kiezen. Enerzijds hebben bestuurlijke beslissingen, met name op het gebied van de ruimtelijke ordening, invloed op bestaande populaties van reptielen en amfibieën. Anderzijds heeft herpetologisch onderzoek, zeker de laatste jaren, in toenemende mate invloed op het beleid van zowel lagere overheden als de rijksoverheid. Beide invalshoeken zullen in dit artikel verder uitgewerkt worden.

De invloeden die de mens uitoefent op zijn milieu zijn genoegzaam bekend. Ook de herpetofauna heeft in deze zijn tol al ruimschoots betaald. Van de 23 soorten reptielen en amfibieën die in Nederland voorkomen is meer dan de helft in meerdere of mindere mate in zijn voortbestaan bedreigd. In feite zijn slechts Kleine watersalamander, Gewone pad, Middelste en Grote groene kikker, Bruine kikker en mogelijk ook Rugstreeppad en Levendbarende hagedis in Nederland zo algemeen dat men op korte termijn niet hoeft te vrezen dat deze soorten uitsterven (STUMPEL, 1980; BERGMANS en ZUIDERWIJK, 1986). Typische Zuidlimburgse soorten als Muurhagedis, Vuursalamander en Geelbuikvuurpad echter ondervinden momenteel zo'n sterke bedreigingen dat men er rekening mee moet houden dat ze op termijn geen deel meer uit zullen maken van de Nederlandse fauna. Hoewel men zich moet realiseren

dat deze soorten bij ons de noord- of westgrens van hun verspreiding bereiken en dus buiten het uiterste zuiden van ons land niet worden aangetroffen, is de situatie thans zo dat van elk van deze diersoorten nog slechts één grote populatie in Limburg aanwezig is. De oorzaken van de achteruitgang bij de herpetofauna zijn legio en reeds vaak beschreven (STUMPEL, 1980 en 1981; BERGMANS en ZUIDERWIJK, 1986). Geïntensiveerd agrarisch grondgebruik en het daarmee samenhangende gebruik van bestrijdingsmiddelen, ontwatering van drassige gronden met daaraan gekoppeld een versneld afvoerreëm door de aanleg van sloten of het kanaliseren van beken, een zich intensiverende en expanderende recreatie, de uitbreiding van dorpen, steden en industriegebieden en het uitbreiden van menselijke infrastructuur in de vorm van wegen, kanalen en spoorwegen zijn factoren die met name het biotoop

van de dieren sterk hebben aangetast. Het is evident dat de overheid bij haar beleid in het verleden onvoldoende rekening heeft gehouden met herpetofaunistische en andere natuurbelangen.

Echter ook het beheer van onze natuurterreinen laat te wensen over. Dit beheer heeft tot voor kort nauwelijks aandacht geschonken aan herpetofaunistische waarden en werkte daardoor een verdere verarming in de hand. De conclusie is dat overheden en helaas ook natuurbeheerende instanties tot voor enkele jaren geen oog hebben gehad voor een paar van de meest karakteristieke, maar tegelijk ook meest bedreigde diergroepen van ons land.

Is er dan van overheidswege helemaal niets gebeurd? Vreemd genoeg reageert de rijksoverheid op het overmatig insecticidegebruik in de zestiger jaren met invoering van de Natuurbeschermingswet, waarin bij Koninklijk Besluit het vangen of doden, verstoren en verkopen van alle Nederlandse soorten reptielen en amfibieën strafbaar wordt gesteld. Hierbij kreeg de soort alle aandacht, maar werd er aanvankelijk geen aandacht besteed aan het biotoop. Na de invoering van de wet in 1973 is de toestand dan ook verder verslechterd omdat de oorzaken van de teruggang niet onderkend of genegeerd werden. Bij de nationale wetge-